

‘નિયમસાર’ ૧૨૨મો કળશ છે.

ત્યક્ત્વા વિભાવમખિલં વ્યવહારમાર્ગ-
રત્નત્રયં ચ મતિમાન્નિજતત્ત્વવેદી ।
શુદ્ધાત્મતત્ત્વનિયતં નિજબોધમેકં
શ્રદ્ધાનમન્યપદપરં ચરણં પ્રપેદે ॥૧૨૨॥

આહાહા...! ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’નો શ્લોક છે. કહે છે કે,

શ્લોકાર્થ :- ‘સમસ્ત વિભાવને...’ આહાહા...! આત્માનું ધ્યાન કરવું હોય અને સમ્યગ્દર્શન કરવું હોય, એણે બધા વિભાવ હિંસા, જૂઠું, સત્ય, અસત્ય આદિ બધા જે વિકલ્પો છે એને છોડી. એ ઉપરાંત ‘વ્યવહારમાર્ગના રત્નત્રયને છોડીને...’ આહાહા...! પેલા એ કહે છે કે વ્યવહારત્નત્રયથી નિશ્ચયરત્નત્રય થાય. અહીં કહે છે કે છોડીને થાય. આટલો ફેર. રત્નત્રય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર નિશ્ચય એ વ્યવહારરત્નત્રયના ત્યાગથી થાય. એની રુચિ અને એનો આશ્રય છોડે તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર નિજદ્રવ્યને આશ્રયે થાય. આહાહા...! આકરું કામ.

ચૈતન્ય આખું તત્ત્વ છે, જેની અનંત શક્તિ છે. દરેક શક્તિની એક પર્યાય છે. પર્યાયમાં વિકલ્પ ઊઠે, એને તો છોડ પણ વ્યવહારરત્નત્રય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, એની શ્રદ્ધા, પંચમહાવ્રતના પરિણામ, બાર વ્રતના પરિણામ, શાસ્ત્ર તરફનું જ્ઞાન, વિકલ્પજ્ઞાન.. આહાહા...! વ્યવહાર રત્નત્રયને છોડીને. વ્યવહારરત્નત્રયથી નિશ્ચય થાય એમ નથી કહ્યું. આહાહા...! હજી પહેલા વ્યવહારશ્રદ્ધાના ઠેકાણા નથી એને નિશ્ચય શ્રદ્ધા કઈ રીતે થાય? વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય એને વ્યવહારશ્રદ્ધાના ઠેકાણા નથી. આહાહા...! વ્યવહાર રત્નત્રય અને વિભાવ. પહેલા સાધારણ વિભાવ કીધા. સંસાર સંબંધી વિકલ્પો, પછી મોક્ષમાર્ગનો રત્નત્રય વ્યવહાર, જેને મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર કહે, એ પણ છોડીને. આહાહા...!

એકલો ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, એનો આશ્રય લઈને ‘નિજ તત્ત્વવેદી...’ છોડીને કરવું શું? ‘નિજતત્ત્વવેદી...’ નિજ આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ એવું જે તત્ત્વ તેનો વેદી-અનુભવનાર, એનો અનુભવનાર-જાણનાર. આહાહા...! આ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-

જ્ઞાન અને ચારિત્ર પામવાની આ રીત છે. આહાહા...! અત્યારે વ્યવહારથી થાય.. વ્યવહારથી થાય એવા લખાણ આવે. ‘જયસેનાચાર્ય’માં ઘણા આવે છે. એથી એ ટીકા પસંદ કરે છે. વ્યવહારરત્નત્રય સાધક છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે. એ તો નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. આહાહા...! વ્યવહારરત્નત્રયના રાગથી ભિન્ન પડી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને અનુભવે ત્યારે તેને રાગથી ભિન્ન પડ્યો, ત્યારે તેને રાગને વ્યવહારસાધનનો આરોપ અપાય છે. વ્યવહારસાધનનું જ્ઞાન કરવા માટે છે. આહાહા...! જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. વ્યવહાર જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. આહાહા...!

૧૨મી ગાથામાં એ કહ્યું. વ્યવહારરત્નત્રય આવે, હોય છે પણ તે જાણેલો પ્રયોજનવાન છે, આદરેલો પ્રયોજનવાન નથી. હવે આવા નીચલા દરજ્જામાં રહેલા, એને આ વાત કહો એ કરતાં પહેલાં રીતસર ચડાવે માર્ગે. પણ માર્ગ જ બીજો કોઈ નથી. વ્યવહારની ગમે તેટલી શુદ્ધિ કરે. વ્યવહારશ્રદ્ધાની, જ્ઞાનની, ચારિત્રની ગમે તેટલી સંધિ કરે પણ એ તો બંધનું જ કારણ છે. એ શુદ્ધિ છે જ નહિ. અને એ અશુદ્ધિને કારણે આત્માનો આશ્રય (થાય એમ બને નહિ). કારણ કે વ્યવહારરત્નત્રયનો આશ્રય પર છે અને નિશ્ચયરત્નત્રયનો આશ્રય સ્વ છે. બેયના આશ્રયમાં ફેર છે. આહાહા...! વ્યવહાર પરાશ્રય છે, નિશ્ચય સ્વઆશ્રય છે, એ તો સિદ્ધાંત છે ને? વ્યવહાર પરઆશ્રય છે, નિશ્ચય સ્વઆશ્રય છે એ પહેલો સિદ્ધાંત છે. વ્યવહારરત્નત્રયમાં પરનો આશ્રય છે. પરના આશ્રયમાં તો બંધનું કારણ છે. ભલે પુણ્યબંધન હો પણ એ બંધન જ છે. આહાહા...! આ વાત આકરી પડે છે.

‘સોનગઢ’ના નામે નિશ્ચયાભાસ એકાંત છે એમ કહે છે. એ તો આવી ગયું, આવો વ્યવહારરત્નત્રયને છોડીને. પણ વ્યવહારરત્નત્રય કરતાં કરતાં નિશ્ચય થાય. પાધરો નિશ્ચય થઈ જતો હશે? આહાહા...! પાધરો શું એ પાધરો જ છે. આખું સત્ પડ્યું છે. પૂર્ણાનંદનો નાથ, છે તેની સન્મુખ થવું છે. પાધરો. પાધરો સમજ્યા? સીધા, સીધા. અંદર આત્મા આનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એકલું જ્ઞાન અને આનંદનું દળ, સદા, સર્વદા એકરૂપ રહેનાર છે. એ તત્ત્વને આંચ કાંઈ નથી. એને આવરણ નથી, અલ્પતા નથી, વિપરીતતા નથી, એને વ્યવહારનો સંબંધ નથી. ભગવાનઆત્મા એવું જે તત્ત્વ છે એનો સીધો આશ્રય લેવાની વાત છે. પાધરો એટલે સીધો. આહાહા...! આકરું પડે આ. આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ નથી (કહેતા), આ તો ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’ કહે છે. ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’ મુનિ છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ તો કહે છે પણ આ તો મુનિ પણ એમ કહે છે, કે ભાઈ! વિભાવને છોડી, સ્વભાવથી વિરુદ્ધ વિકલ્પોને છોડી, વ્યવહારરત્નત્રયને પણ છોડી. આહાહા...!

દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર એમ કહે, દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર એમ કહે, અમારા તરફનો પણ આશ્રય છોડી. આહાહા...! વસ્તુ તો જુઓ! ઉપદેશ કહેનાર એમ કહે અમારો પણ આશ્રય છોડી, ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ દિવ્યધ્વનિમાં એમ કહે, કે અમારો પણ આશ્રય છે ત્યાં સુધી

તને રાગ-દુર્ગતિ છે. એ ચૈતન્યની ગતિ નથી. આહાહા...! 'મોક્ષપાહુડ' ૧૬મી ગાથા. 'પરદવાદો દુર્ગઈ' એમ આચાર્ય પોતે કહે છે. આહાહા...! 'મોક્ષપાહુડ' એની ૧૬મી ગાથા. એમાં પોતે 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે. આહાહા...! 'પરદવાદો દુર્ગઈ' આ વ્યવહારરત્નત્રય છે એ પરદ્રવ્યને આશ્રયે છે. ખરેખર એ પરદ્રવ્ય છે. નિશ્ચયથી તો એ પરદ્રવ્ય છે. આહાહા...!

'નિયમસાર'માં તો જ્ઞાનની નિર્મળ સમકિત પર્યાય, એને પણ પરદ્રવ્ય કીધું છે. કેમ કે એને આશ્રયે નવી પર્યાય થતી નથી. તો આ તો બંધનું કારણ છે. જે અબંધનું કારણ અને મોક્ષમાર્ગ, તેને પણ પરદ્રવ્ય કહી તેનો આશ્રય છોડાવ્યો (છે). પર્યાયનો આશ્રય છોડાવ્યો અને દ્રવ્યનો આશ્રય કરાવ્યો (છે). તો આ તો વ્યવહાર રત્નત્રય છે એને તો છોડ. આહાહા...! સંકેલી દે. લાંબો થઈને એકપણું મૂકીને અનેકપણામાં પડ્યો છો. એકરૂપે વસ્તુ છે એને છોડીને અનેકપણામાં આમ પહોળો થઈને પડ્યો છે. આ વિકલ્પ... આ વિકલ્પ... આ ને આ... આહાહા...! ગજબ.

એમાં પૈસાવાળાના મોઢા જોયા. આહાહા...! તે દિ' 'મુંબઈ'. આહાહા...! એને જાણે કે એમ આહા...! અમે પૈસાવાળા. કરોડો રૂપિયા, ૨૦-૨૦ લાખની મોટરું. આહાહા...! લોકોને શું થાય? બીજાને કહે પણ કાંઈક ધર્મ કરોને. કરીએ છીએ ને એક કલાક પૂજા કરીએ છીએ, ભક્તિ કરીએ છીએ. એવો ઉત્તર આપ્યો. કોઈએ પૂછ્યું હતું તો કહે, અમે ભગવાનની પૂજા કરીએ છીએ, માળા કરીએ, ભક્તિ કરીએ છીએ. અરે...! બાપા! એક કલાક કરે એ તો પરાશ્રિતભાવ છે. ૨૩ કલાક પરાશ્રિતભાવ પાપ અને એક કલાક પરાશ્રિત પુણ્ય એ તારું ક્યાં તુલનામાં આવશે. આહાહા...! એરણની ચોરી અને સોયનું દાન. આકરું કામ, ભાઈ!

અહીં તો કહે છે, મૂળમાંથી બધું ઉખેડી દે. ગુણ-ગુણીના ભેદનો વિકલ્પ, વિભાવ છોડ. કેમ કે વસ્તુમાં એ નથી. આહાહા...! વ્યવહારરત્નત્રયને છોડીને. આ શબ્દ કંઈક ગજબ (છે) ! ઓછી વાત છે? બે ઘડક મુનિઓએ દિગંબર સંતોને સમાજની દરકાર નથી કે સમાજ આમાં શું માનશે? પુણ્ય-પાપના છેલ્લા અધિકારમાં તો વ્યવહારરત્નત્રયના પુણ્યને પાપ કહ્યું છે. વ્યવહારરત્નત્રયના પુણ્યને પાપ કહ્યું છે. કેમ કે સ્વરૂપ જે આનંદસ્વરૂપ વીતરાગ, એમાંથી પતીત થાય, ખસી જાય છે. ભલે શુભ હો પણ સ્વરૂપમાંથી ખસી જાય છે એ પાપ છે. વ્યવહારરત્નત્રય પાપ છે. આવું આકરું કામ. આહાહા...!

નીચલા દરજ્જાના માણસને કાંઈ ચડવાનો રસ્તો, કાંઈક નિસરણી હોવી જોઈએ. ઊંચા-ઊંચા પગથિયા ચડવા કરતાં હળવે હળવે (આગળ વધે). એ હળવે કહો કે ઉતાવળે કહો કે જે કહો એ આ એક જ છે. વ્યવહારરત્નત્રય અને વિભાવના વિકલ્પો છોડવા એ એક જ શરૂઆત છે. એની શરૂઆત જ આ છે. એથી બીજી કાંઈ પણ કોઈ વાતનો સહારો લે એ બધો એમાં મિથ્યાત્વ છે. એનાથી લાભ થાય એમ માને એ મિથ્યાત્વ છે. પરના

સહારાથી, વ્યવહારરત્નત્રયથી, દેવ-ગુરુની ભક્તિના ભાવથી, દેવ-ગુરુની ઉત્તમ ઉલ્લસિત ભક્તિના વીર્યથી આત્માને કાંઈપણ લાભ થાય (એમ માનવું) એ પણ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! આવો માર્ગ છે.

તેથી કહ્યું, ‘વ્યવહારમાર્ગના રત્નત્રયને છોડીને નિજતત્ત્વવેદી...’ એ બધું પર હતું. વ્યવહારરત્નત્રય અને વ્યવહાર એ બધું પર હતું. આહાહા...! ‘નિજતત્ત્વવેદી...’ નિજ એટલે પોતાનું તત્ત્વ જે જ્ઞાન અને આનંદ, એનો વેદનાર. આહાહા...! ‘(નિજ આત્મતત્ત્વને જાણનાર-અનુભવનાર) મતિમાન...’ એને મતિમાન કહ્યો છે. એ બુદ્ધિવાળો છે, એ પંડિત છે, એ પ્રવીણ છે. આહાહા...! તેને વિચિક્ષણ કહ્યો છે. આહાહા...! જેણે ચૈતન્યસ્વરૂપને પકડ્યું છે, વિકલ્પને છોડીને એને વિચિક્ષણ ને પંડિત કહ્યો છે. ભલે જ્ઞાન થોડું હોય. આહાહા...! મૂળ પહેલા શ્રદ્ધામાં આગળ વધવું. શુદ્ધિ શ્રદ્ધા, દર્શનશુદ્ધિ એની અહીંયાં વાત છે. દર્શનશુદ્ધિ વિના જ્ઞાનની અને ચારિત્રની શુદ્ધિ હોઈ શકે નહિ. આહાહા...!

એવો ‘નિજતત્ત્વવેદી મતિમાન પુરુષ...’ આહાહા...! મતિમાન પુરુષ. વ્યવહારમાં રોકાતો એ કુબુદ્ધિ હતી. આહાહા...! એ મતિમાન નહિ. એ વ્યવહારને છોડીને અંતરમાં નિજવેદનમાં આવે તે મતિમાન છે. એ ભલે બુદ્ધિ થોડી હોય, જ્ઞાન થોડું હોય તો પણ એ મતિમાન છે. આહાહા...! આવું આકરું કામ છે. ‘મતિમાન પુરુષ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વમાં નિયત...’ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ જે નિર્મળાનંદ ત્રિકાળી દ્રવ્યસ્વભાવ, ત્રિકાળી નિર્મળ નિરાવરણ, અખંડ એક સ્વરૂપ પ્રભુ! શુદ્ધ પારિણામિક પરમભાવ તત્ત્વ, એવું નિજદ્રવ્ય. એવા ‘આત્મતત્ત્વમાં નિયત...’ એ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વમાં નિયત છે. નિશ્ચય એટલે પરાયણ. આહાહા...! વ્યવહારને છોડી અને નિશ્ચયમાં પરાયણ, નિજતત્ત્વમાં પરાયણ. અહીંથી પરને છોડી અને નિજતત્ત્વમાં પરાયણ. આહાહા...!

રીતની ખબર ન હોય. પહેલી ક્રિયા કરો, પહેલું આ કરો પછી સમક્રિત થશે. કહો. શીરો કરવો હોય, શીરો સમજો છો? હલવા. એને પહેલા પાણીમાં લોટ શેકો, પછી એમાં ઘી નાખો. ત્રણે જાશે તારા. પાણી, લોટ અને ગોળ બધું ત્રણે જશે, શેરો-બેરો નહિ થાય. એની એ વિધિ જ નથી. પહેલા લોટને ઘીમાં શેકવો જોઈએ. ભલે લોટ ઘી પી જાય. એના માટે તો શેરો છે. ઘી લોટ પી જાય પછી ગોળ અને સાકરનું પાણી નાખે તો શેરો થાય. એમ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કરે પછી ચારિત્ર કરે તો રમણતા થાય. આહાહા...! આવું કામ છે.

અસ્તિ તત્ત્વ છે કે નહિ? પ્રભુ! તું છે એમ માની રહ્યો છો. આ છે.. આ છે... આ છે... આ છે... આ છે... પણ એ આ છે... આ છે... આ છે... આ છે... એને માની રહ્યો છો એ માનનારો છે કે નહિ? અને આ છે... આ છે... એનાથી માનનારો જુદો છે કે નહિ? આહાહા...! છૂયા વિના, એને અડ્યા વિના એને જાણે છે. આહાહા...! પરદ્રવ્યને અડતો નથી અને આ વસ્તુ છે, ઘી છે, ગોળ છે, સાકર છે, પકવાન છે, લુગડા છે, કપડા છે,

દાગીના છે, પૈસા છે (એને માને છે પણ જાણનારને માનતો નથી). આહાહા..!

આવો ચૈતન્યહીરલો જે મુખ્યપણે બિરાજે છે, તેને જાણનાર શુદ્ધાત્મવેદી 'એવું જે એક નિજજ્ઞાન,...' શું કહે છે? ત્રણ બોલ લેવા છે ને? એવો જે આત્મા તત્ત્વવેદી, આત્મતત્ત્વમાં નિયત એટલે પરાયણ 'એવું જે એક નિજજ્ઞાન,...' નિજજ્ઞાન. શાસ્ત્રજ્ઞાન કે એ જ્ઞાનની અહીં વાત નથી. આહાહા..! એક નિજજ્ઞાન... નિજજ્ઞાન. 'બીજું નિજ શ્રદ્ધાન...' એ નિજ શ્રદ્ધાન પોતાનું શ્રદ્ધાન. આહાહા..! 'અને વળી બીજું ચારિત્ર તેનો આશ્રય કરે છે.' શ્રદ્ધાને અહીંયાં ભેગું નાખ્યું. 'નિજજ્ઞાન, બીજું શ્રદ્ધાન અને વળી બીજું ચારિત્ર...' એમ ત્રણ કહ્યાને? 'એક નિજજ્ઞાન, બીજું શ્રદ્ધાન અને વળી બીજું ચારિત્ર...' આહાહા..! પૂર્ણ તત્ત્વસ્વરૂપ, તેની વેદનથી શ્રદ્ધા, તેનું જ્ઞાન અને તેનું ચારિત્ર. ઓલા વ્યવહારરત્નત્રયની સામે ત્રણ નાખ્યા. 'તેનો આશ્રય કરે છે.' આ ચારિત્ર તેનો-પર્યાયનો આશ્રય કરે છે. પેલાનો આશ્રય નથી કરતો એટલે આશ્રય કરે છે (એમ કહ્યું છે). કરે છે દ્રવ્યનો આશ્રય પણ દ્રવ્યનો આશ્રય કરતા પરનો આશ્રય નથી કરતો, એથી આનો આશ્રય કરે છે એમ કહેવામાં આવે. આહાહા..!

આખા આત્માને બહારથી સંકેલી નાખ્યો. આહાહા..! એમ ન કહ્યું? હે પ્રભુ! તારી નયજાળ ઇન્દ્રજાળ છે. આહાહા..! એક કોર અનેક વિકલ્પોની વાતું કરે, બીજી કોર આત્મા નય અને નિક્ષેપ અને વ્યવહાર અને નયના વિકલ્પની વાતું કરે, ત્રીજી વાત ધ્યાનાવલી ધ્યાનની શ્રેણી-ધારા નિર્મળધારા... આહાહા..! જે નિશ્ચયને પકડીને ધારા જે નિશ્ચય થાય તે. પ્રભુ! એ ત્રણે અંદરમાં ક્યાં છે? આહાહા..! પ્રભુ! તારી નય ઇન્દ્રજાળ છે. વિસ્તાર કરવા માંડે ત્યારે અહીં સુધી (કરે). આહાહા..! બીજી વસ્તુનો, નયનો, બીજા દ્રવ્યના આશ્રયના વિકલ્પનો, નયનો અને ધ્યાનાવલીને સંકેલવા માંડે તો બધામાંથી સંકેલીને એકલો આત્મા. એક જ આત્મા આશ્રય કરવા લાયક છે. આહાહા..!

આ સંસારના રસ ચડી ગયા હોય એને આકરું પડે. જેને એક બીજો રસ ચડી ગયો એને આ રસ ચડવો બહુ કઠણ. આહાહા..! જેને રાગના વિકલ્પનો પણ રસ ચડવો છે, બહારની ચીજની વિસ્મયતા અને અધિકતા... આહાહા..! ૫૦-૫૦ લાખની મોટરું, એમાં બેઠો હોય આમ. અને.. આહાહા..! ... આહાહા..! પ્યાલો ફાટી જાય કે નહિ ત્યાં? કેવા અમે વૈભવવાળા છીએ! કેટલા સાધન, કેવા સાધન પૈસાથી મેળવ્યા છે! આહાહા..! ઓલી મોટરમાં કાયને આમ કરવું પડે, આ મોટરમાં એમ ન કરવું પડે. એક આમ દાબે ત્યાં તો કાય ઊંચો થઈ જાય. બધી જાત જ જુદી. આહાહા..! આ બહારના ભભકામાં, વૈભવમાં મોહીને પડ્યા છે. અર..ર..! એનો સરવાળો શું આવશે? બાપુ! કર્યાના ફળ તો આવશે કે નહિ? આહાહા..! બહારમાં દુનિયા બધે વખાણે, ઓહો..! આમ કર્યું, ભારે કર્યું, આમ કર્યું, તેમ કર્યું.

એક ભગવાનઆત્મા તેની શ્રદ્ધા, તેનું જ્ઞાન અને તેનું ચારિત્ર, એક જ વાત છે. તેનો આશ્રય કરે, બસ. આહાહા..! આ કરવાનું છે.

ગાથા-૯૨

ઉત્તમઅદ્વં આદા તમ્હિ ઠિદા હણદિ મુણિવરા કમ્મં ।
 તમ્હા દુ જ્ઞાણમેવ હિ ઉત્તમઅદ્વસ્સ પઢિકમણં ॥૯૨॥
 ઉત્તમાર્થ આત્મા તસ્મિન્ સ્થિતા ધ્નન્તિ મુનિવરાઃ કર્મ ।
 તસ્માત્તુ ધ્યાનમેવ હિ ઉત્તમાર્થસ્ય પ્રતિક્રમણમ્ ॥૯૨॥

અત્ર નિશ્ચયોત્તમાર્થપ્રતિક્રમણસ્વરૂપમુક્તમ્ ।

ઇહ હિ જિનેશ્વરમાર્ગે મુનીનાં સલ્લેખનાસમયે હિ દ્વિચત્વારિંશદ્ધિરાચાર્યેર્દત્તોત્તમાર્થ-
 પ્રતિક્રમણાભિધાનેન દેહત્યાગો ધર્મો વ્યવહારેણ । નિશ્ચયેન નવાર્થષૂત્તમાર્થો હ્યાત્મા તસ્મિન્
 સચ્ચિદાનંદમયકારણસમયસારસ્વરૂપે તિષ્ઠન્તિ યે તપોધનાસ્તે નિત્યમરણભીરવઃ, અત એવ
 કર્મવિનાશં કુર્વન્તિ । તસ્માદધ્યાત્મભાષયોક્તભેદકરણધ્યાન-ધ્યેયવિકલ્પવિરહિતનિરવશેષ-
 ણાન્તર્મુખાકારસકલેન્દ્રિયાગોચરનિશ્ચયપરમશુક્લધ્યાનમેવ નિશ્ચયોત્તમાર્થપ્રતિક્રમણમિત્યવબોદ્ધવ્યમ્ ।
 કિં ચ, નિશ્ચયોત્તમાર્થપ્રતિક્રમણં સ્વાત્માશ્રયનિશ્ચયધર્મશુક્લધ્યાનમયત્વાદમૃતકુંભસ્વરૂપં ભવતિ,
 વ્યવહારોત્તમાર્થપ્રતિક્રમણં વ્યવહારધર્મધ્યાનમયત્વાદ્વિષકુંભસ્વરૂપં ભવતિ ।

તથા ચોક્તં સમયસારે -

“પઢિકમણં પઢિસરણં પરિહારો ધારણા ણિયત્તી ય ।
 ણિંદા ગરહા સોહી અદ્ધવિહો હોઙ્ગ વસિકુંભો ॥”

તથા ચોક્તં સમયસારવ્યાખ્યાયામ્

(વસંતતિલકા)

“યત્ર પ્રતિક્રમણમેવ વિષં પ્રણીતં
 તત્રાપ્રતિક્રમણમેવ સુધા કુતઃ સ્યાત્ ।
 તત્કિં પ્રમાદ્યતિ જનઃ પ્રપન્નધોઽધઃ
 કિં નોર્ધ્વમૂર્ધ્વમધિરોહતિ નિષ્પ્રમાદઃ ॥”

આત્મા જ ઉત્તમ-અર્થ છે, તત્રસ્થ મુનિ કર્મો હણે;

તે કારણે બસ ધ્યાન ઉત્તમ-અર્થનું પ્રતિક્રમણ છે. ૯૨.

અન્વયાર્થ :- [ઉત્તમાર્થઃ] ઉત્તમાર્થ (ઉત્તમ પદાર્થ) [આત્મા] આત્મા છે. [તસ્મિન્ સ્થિતા] તેમાં સ્થિત [મુનિવરાઃ] મુનિવરો [કર્મ ધ્નન્તિ] કર્મને હણે છે. [તસ્માત્ તુ] તેથી [ધ્યાનમ્

एव] ध्यानं ज [हि] भरेभर [उत्तमार्थस्य] उत्तमार्थंनुं [प्रतिक्रमणम्] प्रतिक्रमणं છે.

ટીકા :- અહીં (આ ગાથામાં), નિશ્ચય-ઉત્તમર્થ પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

જિનેશ્વરના માર્ગમાં મુનિઓની સલ્લેખનાના વખતે, બેતાલીસ આચાર્યો વડે, જેનું નામ ઉત્તમર્થ પ્રતિક્રમણ છે તે આપવામાં આવતું હોવાને લીધે, દેહત્યાગ વ્યવહારથી ધર્મ છે. નિશ્ચયથી-નવ અર્થોમાં ઉત્તમ અર્થ આત્મા છે; સચ્ચિદાનંદમય કારણસમયસારસ્વરૂપ એવા તે આત્મામાં જે તપોધનો સ્થિત રહે છે, તે તપોધનો નિત્ય મરણભીરુ છે; તેથી જ તેઓ કર્મનો વિનાશ કરે છે. માટે અધ્યાત્મભાષાએ, પૂર્વોક્ત *ભેદકરણ વિનાનું, ધ્યાન અને ધ્યેયના વિકલ્પો રહિત, નિરવશેષપણે અંતર્મુખ જેનો આકાર છે એવું અને સકળ ઈંદ્રિયોથી અગોચર નિશ્ચય-પરમશુક્લધ્યાન જ નિશ્ચય-ઉત્તમર્થ પ્રતિક્રમણ છે એમ જાણવું.

વળી, નિશ્ચય-ઉત્તમર્થપ્રતિક્રમણ સ્વાત્માશ્રિત એવાં નિશ્ચયધર્મધ્યાન અને નિશ્ચયશુક્લધ્યાનમય હોવાથી અમૃતકુંભસ્વરૂપ છે; વ્યવહાર-ઉત્તમર્થ પ્રતિક્રમણ વ્યવહારધર્મધ્યાનમય હોવાથી વિષકુંભસ્વરૂપ છે.

એવી રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી સમયસારમાં (૩૦૬મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[ગાથાર્થ :-] ‘પ્રતિક્રમણ, પ્રતિસરણ, પરિહાર, ધારણા, નિવૃત્તિ, નિંદા, ગર્હા અને શુદ્ધિ-એ આઠ પ્રકારનો વિષકુંભ છે.’

વળી એવી રીતે શ્રી સમયસારની (અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવકૃત આત્મખ્યાતિ નામની) ટીકામાં (૧૮૯મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[શ્લોકાર્થ :-] (અરે ! ભાઈ,) જ્યાં પ્રતિક્રમણને જ વિષ કહ્યું છે, ત્યાં અપ્રતિક્રમણ અમૃત ક્યાંથી હોય ? (અર્થાત્ ન જ હોય.) તો પછી માણસો નીચે નીચે પડતા થકા પ્રમાદી કાં થાય છે? નિષ્પ્રમાદી થયા થકા ઊંચે ઊંચે કાં ચડતા નથી?’

*ભેદકરણ = ભેદ કરવા તે; ભેદ પાડવા તે.

૧. પ્રતિક્રમણ = કરેલા દોષોનું નિરાકરણ કરવું તે.

૨. પ્રતિસરણ = સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોમાં પ્રેરણા.

૩. પરિહાર = મિથ્યાત્વરાગાદિ દોષોનું નિવારણ.

૪. ધારણા = પંચનમસ્કારાદિ મંત્ર, પ્રતિમા વગેરે બાહ્ય દ્રવ્યોના આલંબન વડે ચિત્તને સ્થિર કરવું તે.

૫. નિવૃત્તિ = બાહ્ય વિષયકષાયાદિ ઈચ્છામાં વર્તતા ચિત્તને પાછું વાળવું તે.

૬. નિંદા = આત્મસાક્ષીએ દોષોનું પ્રગટ કરવું તે

૭. ગર્હા = ગુરુસાક્ષીએ દોષોનું પ્રગટ કરવું તે

૮. શુદ્ધિ = દોષ થતાં પ્રાયશ્ચિત લઈને વિશુદ્ધિ કરવી તે

ગાથા-૯૨ ઉપર પ્રવચન

૯૨ ગાથા.

ઉત્તમઅદ્વં આદા તમ્હિ ઠિદા હ્ણદિ મુણિવરા કમ્મં ।

તમ્હા દુ જ્ઞાણમેવ હિ ઉત્તમઅદ્વસ્સ પડિકમણં ॥૧૨॥

આહાહા...! આ ઉત્તમ પડિક્કમણું.

આત્મા જ ઉત્તમ-અર્થ છે, તત્રસ્થ મુનિ કર્મો હણે;

તે કારણે બસ ધ્યાન ઉત્તમ-અર્થનું પ્રતિક્રમણ છે. ૯૨.

ટીકા :- અહીં (આ ગાથામાં), નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થ પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. સાચું ઉત્તમ પદાર્થનું પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. 'જિનેશ્વરના માર્ગમાં...' આહાહા...! ત્રિલોકનાથ વીતરાગના માર્ગમાં 'મુનિઓની સલ્લેખનાના વખતે,...' આહાહા...! સલ્લેખનાની વાત લીધી છે. છેલ્લે. 'મુનિઓની સલ્લેખનાના વખતે, બેતાલીસ આચાર્યો વડે,...' એના વડે જેમ ઉત્તમાર્થ પ્રતિક્રમણ છે. 'બેતાલીસ આચાર્યો વડે, જેનું નામ ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ છે...' બેતાલીસ આચાર્યો એ કબુલ્યું છે. એની પાસે જઈને હવે મારે ... સલ્લેખના કરવી. કે હું યોગ્ય છું? ... આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એ કાળ કેવો હશે કે જ્યારે બેતાલીસ આચાર્યો હતા.

ઉત્તર :- બહુ સારો. આચાર્યો પણ સારા-સમ્યગ્દષ્ટિ-જ્ઞાની. એ વખતની વાત કરે છે ને. 'કુંદકુંદાચાર્ય'ના વખતની વાત છે ને? પોતે હતા ત્યારે ઘણા આચાર્યો હતા, મુનિઓ હતા, સાચા સંતો હતા.

મુમુક્ષુ :- 'પદ્મપ્રભમલધારિદેવ' વખતે પણ બેતાલીસ આચાર્યો હતા.

ઉત્તર :- આ ટીકા કરી છે.

'ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ છે તે આપવામાં આવતું હોવાને લીધે,...' એટલે શું? કે જે મુનિને સંથારો કરવો હોય, દેહ છોડવાનો પ્રસંગ (હોય), એ પોતે છદ્મસ્થ છે, એકલો છે, કદાચિત્ ઉતાવળો થઈ જાય તો બેતાલીસ આચાર્ય, ગંભીર આચાર્ય, ઊંડા રહસ્યના જાણનારાઓ, એની પાસે જઈને, જેમ ડોક્ટર પાસે જઈને શરીર તપાસાવે છે ને? કે ભાઈ! શરીરની સ્થિતિ કેમ છે? કહે, બરાબર સારી છે, જાવ. એમ આચાર્ય કહે છે, બરાબર છે. તમારો સલ્લેખના લેવાનો ટાઈમ તમને આવી ગયો છે. તમારી યોગ્યતા છે. આહાહા...! બેતાલીસ આચાર્ય. ભાવ કેવો હશે? મહાઆચાર્યો 'કુંદકુંદાચાર્ય'ના વખતમાં અને આ 'પદ્મપ્રભમલધારિ'ના વખતમાં.

'મુનિઓની સલ્લેખનાના વખતે, બેતાલીસ આચાર્યો વડે, જેનું નામ ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ છે તે આપવામાં આવતું...' તે આચાર્યોએ આપ્યું. આપ્યું એટલે કહ્યું, બરાબર છે તમને.

તમારું સંથારાનું ટાણું છે, બાપુ! સમાધિમરણ થશે. તમારું સમાધિમરણ થશે. તમારે લાયકાત બરાબર આવી ગઈ છે. એમ બેંતાલીસ સંતોએ કીધું. આહાહા...! એ કાળ કેવો હશે? બેંતાલીસ આચાર્યો અને સાધુ સલ્લેખના કરનાર.. આહાહા...! એ પાછા બેંતાલીસ પાસે જાય એટલી શક્તિ પણ ખરી. આહાહા...! એવી શક્તિમાં પૂછે, કે મારે હવે છેલ્લી સ્થિતિ કરવી છે. સંથારો કરવો, દેહ છોડવાનો છું. પ્રભુ! મારું બરાબર છે? તો બેંતાલીસ આચાર્યો કબુલ કરે કે બરાબર છે. આહાહા...! એનું તો સમાધિમરણ થાય જ. આહાહા...! એનો આત્મા કબુલ કરતો હોય અને મુનિઓ-આચાર્યો પાસે કબુલ કરાવ્યું. કે ટાઈમ છે-કાળ છે, બાપુ! તારો હવે દેહ છૂટવાનો સમય જ છે. એ સમાધિમરણથી છૂટવાનો સમય છે. આહાહા...!

‘ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ છે તે આપવામાં આવતું હોવાને લીધે, દેહત્યાગ વ્યવહારથી ધર્મ છે.’ દેહનો ત્યાગ એ તો વ્યવહારધર્મ છે. દેહ તો પર છે, જડ છે. આહાહા...! નિર્વિકલ્પ ધ્યાન તે નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ છે. નિશ્ચય સલ્લેખના... આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઝૂલે, દેહ છૂટે, કદાચિત ન હોઈ શકે અને વિકલ્પ પણ હોય કે આ થાય છે એમ જાણે, છતાં એકાવતારી થઈ જાય. સમાધિમરણ થઈ જાય. આહાહા...! વ્યવહારથી દેહનો ત્યાગ વ્યવહારે ધર્મ છે.

‘નિશ્ચયથી—નવ અર્થોમાં...’ નવ તત્ત્વો-પદાર્થમાં ‘ઉત્તમ અર્થ તો આત્મા છે;...’ નવ પદાર્થ, નવ તત્ત્વમાં ઉત્તમ અર્થ તો આત્મા છે. જોયું? સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ પર્યાયથી પણ ઉત્તમ તો આત્મા છે. આહાહા...! આસ્રવ અને બંધ, પુણ્ય-પાપની વાત તો ક્યાંય રહી ગઈ પણ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ સાચા, એમાંથી પણ ‘ઉત્તમ અર્થ તો આત્મા છે;...’ નવ પદાર્થોમાં ‘ઉત્તમ અર્થ તો આત્મા છે;...’ આહાહા...!

‘સચ્ચિદાનંદમય કારણસમયસારસ્વરૂપ...’ પ્રભુ કેવો છે? આહાહા...! સચ્ચિદાનંદ. સત્ એટલે શાશ્વત રહેનાર ચિદાનંદ જ્ઞાન અને આનંદનું જેનું ત્રિકાળ સ્વરૂપ છે. સત્ પણ ત્રિકાળ અને જ્ઞાન અને આનંદ એનું લક્ષણ પણ ત્રિકાળ, એવો સચ્ચિદાનંદમય પ્રભુ (છે). આહાહા...! બધા આત્માઓ સચ્ચિદાનંદમય પ્રભુ છે. આહાહા...! છે-સત્. જ્ઞાન અને આનંદ છે. ધ્રુવ જ્ઞાન, ધ્રુવ અને આનંદ ધ્રુવ, એ એનું લક્ષણ છે. આહાહા...! ત્રિકાળ આત્મા અને ત્રિકાળ જ્ઞાન અને આનંદ, એ જેનું લક્ષણ એ ઉત્તમ પદાર્થ છે. લ્યો. આહાહા...!

એવા ‘કારણસમયસારસ્વરૂપ...’ અહીં એ લીધું. ‘એવા તે આત્મામાં...’ કારણસમયસારસ્વરૂપ ત્રિકાળ. કારણપરમાત્મા કહો, કારણસમયસાર કહો. મોક્ષમાર્ગ નહિ. ત્રિકાળી ‘કારણસમયસારસ્વરૂપ એવા તે આત્મામાં...’ આહાહા...! સચ્ચિદાનંદમય પ્રભુ, જેને અંદર શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ચારિત્ર થયા છે અને દેહ છૂટવાની તૈયારી, સમાધિમરણે દેહ છૂટવાની તૈયારી થઈ ગઈ છે. આહાહા...! એને આ ‘સચ્ચિદાનંદમય...’ પ્રભુ! ‘જે તપોધનો સ્થિત રહે છે;...’ એવા કારણસમયસાર પ્રભુ કારણપરમાત્મા ત્રિકાળી, એમાં જે મુનિ સ્થિર રહે

છે. આહાહા...! આ ટીકા તો મુનિએ કરેલી છે. તેમાં આ નવસો વર્ષ (થયા). ‘અમૃતચંદ્રાર્યા’ પછી. વસ્તુ તો એક જ છે. ‘એક હોય ત્રણકાળમાં પરમારથનો પંથ.’ પરમારથનો પંથ કાંઈ બે-ત્રણ હોય?

સમયસારસ્વરૂપ, ‘કારણસમયસારસ્વરૂપ એવો તે આત્મા...’ ત્રિકાળી કારણસ્વરૂપ એવો જે આત્મા ધ્રુવ ‘તે આત્મામાં જે તપોધનો સ્થિત રહે છે,...’ જેને તપરૂપી ધન છે. આહાહા...! ઇચ્છાનિરોધરૂપી ‘તપયન્તે ઇતિ તપ’ તપરૂપી લક્ષ્મી છે. આ ધૂળની નહિ. આહાહા...! શોભતો આત્મા, તપરૂપી લક્ષ્મીથી શોભતો અંદર આત્મા. ચકચકાટ કરતો એવો આત્મા અંદરથી પ્રગટ થાય છે. મુનિને ધર્મધ્યાન-તપોધન. આહાહા...!

‘જે તપોધનો સ્થિત રહે છે, તે તપોધનો નિત્ય મરણભીરુ છે;...’ જોયું? ‘મરણભીરુ છે;...’ મરણથી ડરે છે. કોઈપણ દેહ છૂટવામાં મારો એ નહિ. આનંદ... આનંદ... આનંદ... આનંદ... ભવભ્રમણથી ડરે છે. આહાહા...! એક પણ ભવ કરવો, દેહ છોડીને ભવ કરવો, એનાથી એ ડરે છે. આહાહા...! તેથી આત્મામાં સમાય છે. આહાહા...! ‘નિત્ય મરણભીરુ છે; તેથી જ તેઓ કર્મનો વિનાશ કરે છે.’ ભવભ્રમણ કરવાથી ડરે છે. સ્વરૂપમાં રમણતા કરે છે. આહાહા...! ‘તેથી જ તે કર્મનો વિનાશ કરે છે.’ આહાહા...!

‘માટે અધ્યાત્મભાષાએ,...’ આહાહા...! ‘પૂર્વોક્ત ભેદકરણ વિનાનું,...’ અધ્યાત્મભાષામાં એ ભેદકરણ વિનાનું ધ્યાન (છે), ભેદ જેમાં નથી. વ્યવહાર તો નથી પણ ભેદ જેમાં નથી. આહાહા...! આવા વચનો દ્વિગંબર સંતોના વચનો ગજબ છે. તીવ્ર વચનોને લઈને રહસ્ય સમજી શકાય છે. એમ ‘શ્રીમદ્દે’ કહ્યું, ‘શ્રીમદ્દે’ કહ્યું છે. આહાહા...! એવો જે ભગવાનઆત્મા, ‘પૂર્વોક્ત ભેદકરણ વિનાનું,...’ નીચે (અર્થ) ‘ભેદ કરવા તે; ભેદ પાડવા તે.’ ભેદ જ ન મળે. અખંડ આત્માની અંદર અનુભવમાં, અનુભવ કરું છું ને અનુભવ કરનાર આત્મા, એવો ભેદ પણ જેમાં નથી. આહાહા...! એકમેક અંદરમાં. અનુભવ કરનાર અને અનુભવ બધું અંદર એકમેક થઈ ગયું છે. ભેદ જરીએ નથી. આહાહા...! જુઓ! આ નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ, આ નિશ્ચય સમાધિમરણ. દેહ છૂટવાના કાળ તો આવશે, દેહ છૂટશે. આહાહા...! આ રીતે છૂટશે તે દિ’ છોડ્યો કહેવાશે, નહિતર છૂટ્યો નથી. છૂટશે અને બીજો મળશે. આ છોડીને વળી બીજો મળશે. છૂટ્યો એ કે જેને ફરીને ભવ મળે નહિ. આહાહા...! આકરું કામ. દેહ છૂટ્યો એને કહીએ કે ફરીને દેહ મળે નહિ. ભવ જ મળે નહિ. એને દેહ છૂટ્યો કહેવાય.

‘અધ્યાત્મભાષાએ, પૂર્વોક્ત ભેદકરણ વિનાનું, ધ્યાન અને ધ્યેયના વિકલ્પો રહિત,...’ આહાહા...! ધ્યેય આત્મા, ધ્યાન કરનાર પર્યાય, ધ્યાન તે પર્યાય છે અને એનું ધ્યેય તે દ્રવ્ય છે. એવો પણ જેમાં ભેદ નથી. હવે. આહાહા...! કીધું ને? ‘ધ્યાન અને ધ્યેયના વિકલ્પો રહિત, નિરવશેષપણે...’ કાંઈ બાકી રાખ્યા વિના ‘અંતર્મુખ જેનો આકાર છે...’ આહાહા...! બહારનું કાંઈ રાખ્યા વિના અંતર્મુખ જેનું સ્વરૂપ છે. એકલો અતીન્દ્રિય આનંદમાં, અનુભવમાં

મસ્ત થઈ ગયો છે. બહારનો કોઈપણ વિકલ્પ એને છે નહિ. આહાહા..! આ પંચમઆરાના મુનિ કહે છે. પંચમઆરાના શ્રોતાને એમ કહે છે. આહાહા..! એમ થઈ શકે છે તો એમ કહે છે. ભલે કોઈ એક-બે પણ નીકળે પણ થઈ શકે છે એને આ કહે છે. આ પંચમઆરો છે તો આ ન થઈ શકે, આ હલકો કાળ છે તો ન થઈ શકે એમ નહિ. આહાહા..! ભાષા તો જુઓ! આકરી.

અવશેષ 'નિરવશેષપણે અંતર્મુખ જેનો આકાર છે...' સ્વરૂપ. કંઈપણ ભેદ, પરના વિકલ્પ વિના એકલો અંતર્મુખમાં આનંદમાં અંતરમાં એકાકાર છે. 'એવું અને સકળ ઇન્દ્રિયોથી અગોચર...' સકળ ઇન્દ્રિયોથી અગમ્ય, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનના ધ્યાનમાં મસ્ત છે. 'સકળ ઇન્દ્રિયોથી અગોચર નિશ્ચય-પરમશુક્લધ્યાન જ...' આહાહા..! પંચમઆરાના જીવને પણ શુક્લધ્યાનની વાત કરે છે. જોયું? શુક્લધ્યાન આવું હોય. 'નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ છે...' એને નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ હોય છે. આહાહા..! પાંચમાઆરાના સાધુ પાંચમા આરાના શ્રોતાને પણ આવી સ્થિતિ (કહે છે). ભલે શુક્લધ્યાન થઈ શકે નહિ પણ શુક્લધ્યાન આવું હોય, એવું ધ્યાન થઈ શકે છે. આહાહા..! એ શુક્લધ્યાન આવું હોય એવી ધ્યાન દશા થઈ શકે છે. એવી અહીંયાં શ્રોતાને વાત કરે છે. આહાહા..! ઘણા ઉગ્ર વચન! દિગંબર સંતોની ઉગ્ર વાણી! એકએક વાણીમાં.. આહાહા..! અંદર ઉગ્રપણું ભર્યું છે.

'વળી, નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ...' પહેલી શુક્લધ્યાનની વાત કરી. પહેલી ઊંચી વાત કરી. પછી 'વળી, નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ સ્વાત્માશ્રિત એવાં નિશ્ચયધર્મધ્યાન...' હવે ધર્મધ્યાન લીધું. પહેલું શુક્લધ્યાન લીધું હતું. એને ધ્યેય બનાવ્યું. આહાહા..! શુક્લધ્યાન કરીને કેવળ પામવાનું, કરવાનું તો એ છે. આહાહા..! એ બની શકે નહિ તો નિશ્ચય-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ-નિશ્ચય ઉત્તમપદાર્થનું પ્રતિક્રમણ 'સ્વાત્માશ્રિત...' પોતાના આત્માને જ આધારે. 'એવા નિશ્ચયધર્મધ્યાન...' લ્યો. જુઓ! આ નિશ્ચયધર્મધ્યાન. સવારમાં શુદ્ધપરિણામ આવ્યું હતું ને? શુદ્ધપરિણામરૂપી ધર્મધ્યાન નહોતું આવ્યું? આહાહા..! બંધનો વિચાર કર્યા કરે, બંધના પ્રકારનો વિચાર કર્યા કરે, એ બધું શુભધર્મધ્યાન. શુભધર્મધ્યાન એટલે વ્યવહારધર્મધ્યાન એટલે બંધનું કારણ. એ બંધનું કારણ છે. શુભ છે એ પુણ્ય છે અને બંધનું કારણ છે. આ નિશ્ચય ધર્મધ્યાન નિર્જરાનું કારણ છે. આહાહા..! ધર્મધ્યાન તો એને કહ્યું અને એને પણ કહ્યું.

આ તો 'સ્વાત્માશ્રિત...' નિશ્ચયસ્વાત્માશ્રિત. આહાહા..! પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ એનો આશ્રય. એવા 'નિશ્ચયધર્મધ્યાન અને નિશ્ચયશુક્લધ્યાનમય હોવાથી...' આહાહા..! અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એમાં બધા વિકલ્પો છોડીને નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં મસ્ત રહે. તે બેય શુક્લધ્યાન અને ધર્મધ્યાન હોવાથી એ 'અમૃતકુંભસ્વરૂપ છે;...' એ અમૃતકુંભસ્વરૂપ છે-એ અમૃતનો ઘડો છે. આહાહા..! પર્યાયમાં અમૃત વરસે છે. આહાહા..! અમૃતનો સાગર પર્યાયમાં ઉભરાઈ

જાય છે. એનું ધ્યાન કરતાં, પરના બધા વિકલ્પો છોડતાં, ત્રિકાળી સ્વઆશ્રય લેતાં, ત્યાં અમૃતનો કુંભ ઉછળે છે. પર્યાયમાં ઇ અમૃતકુંભ થયો છે. વસ્તુ તો અમૃતકુંભ છે પણ પર્યાયમાં અમૃતકુંભ થયો. આહાહા...! આવી વાતું.

છકાયની દયા પાળવી, વ્રત પાળવા એવું તો કાંઈ આવ્યું નહિ આમાં. એ આવ્યું ને (કે) એ બધા વિભાવ-વિકલ્પ છોડવા. આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ? અજાણ્યાને એકલું પકડ્યું હોય એને આકરું લાગે કે આ તે શું કહે છે? હજી તત્ત્વ શું છે એની ખબર ન મળે, આત્મા કોને કહેવો એની ખબર ન મળે. દયા-દાનના વિકલ્પ છે એ પુણ્ય છે, રાગ છે એની ખબર ન મળે. આહાહા...! વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ જેટલા કહેવાય એ તો એકલો રાગ છે. સાંજ-સવાર પડિક્કમણા કરીએ છીએ, સાંજ-સવાર સામાયિક કરીએ છીએ. બસ થઈ રહ્યું. ૨૨-૨૩ કલાક બીજે ગાળીએ છીએ. આહાહા...!

એકને પૂછવામાં આવ્યું કે તમારી પાસે આટલા બધા પૈસા છે અને તમે ધર્મધ્યાન તો કાંઈ કરતા નથી. કહે, એક કલાક ભક્તિ કરીએ છીએ, ભગવાનની પૂજા કરીએ છીએ. કરતા કેમ નથી? હવે એક કલાક જ્યાં શુભભાવ કરે એને ધર્મધ્યાન માને. આહાહા...! વસ્તુની દૃષ્ટિની ખબર ન મળે. વસ્તુ શું છે? આત્મા કોને કહેવો એની ખબર ન મળે. આ પૂજા, ભક્તિમાં કલાક ગાળે તો થઈ ગયો જાણે ધર્મ. અમે ધર્મ કરીએ છીએ ને. એક કલાક તો ધર્મ કરીએ છીએ. આહાહા...! એક કલાક પાપ કરો છો. શુભભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ, કર્તાબુદ્ધિ છે. આહાહા...! આવું કામ આકરું પડે.

‘અમૃતકુંભસ્વરૂપ છે; વ્યવહાર-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ વ્યવહારધર્મધ્યાન હોવાથી વિષકુંભસ્વરૂપ છે.’ વ્યવહારપ્રતિક્રમણ ઝેર છે. આહાહા...! જે શુભ વિકલ્પ ઊઠે કે આ મિચ્છામિ દુક્કડમ, આ ઇચ્છામિ પડિક્રમણા, એ બધો વિકલ્પ છે એ વ્યવહાર ઝેર છે. નિર્વિકલ્પતા અંદર પ્રગટે એ અમૃત છે. આહાહા...! નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ જ એવું છે. અમૃતનો ભંડાર, એમાં એકાગ્ર થતાં અમૃતનો અનુભવ થાય. એ નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ છે અને રાગનો અનુભવ થાય એ ઝેરનું પ્રતિક્રમણ છે. ઝેર, ઝેરરૂપ છે. આહાહા...! આકરું પડે ને?

‘વ્યવહાર-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ...’ શબ્દ એવો લીધો છે. ‘વ્યવહાર-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ...’ આરોપ છે ને? નિશ્ચય છે ત્યાં વ્યવહારનો આરોપ આપ્યો. નિશ્ચય ઉત્તમાર્થ પ્રતિક્રમણ છે, ત્યાં વ્યવહાર છે એ ‘વ્યવહાર-ઉત્તમાર્થપ્રતિક્રમણ વ્યવહારધર્મધ્યાનમય...’ વ્યવહારધર્મધ્યાનમય ‘હોવાથી વિષકુંભસ્વરૂપ છે.’ એને ઝેર કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)